

ОСВІТНІ, ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

DOI 10.31651/2524-2660-2021-3-5-9
ORCID 0000-0003-3214-7675

ДЕСЯТОВ Тимофій Михайлович

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітнього і соціокультурного менеджменту та соціальної роботи,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: desyatov50@ukr.net

УДК 374.7.013.83(045)

АНДРАГОГІКА: ПОНЯТТЯ, КАТЕГОРІЇ, ЗАКОНОМІРНОСТІ, ПРИНЦИПИ

Розкривається специфіка навчання дорослих, яке базується на засадах андрагогіки і в основу якого покладено андрагогічні принципи. Доведено самостійний статус андрагогіки як наукової дисципліни, що має свою структуру, свій поняттєвий і термінологічний апарат, а головні теоретичні положення формуються й узагальнюються в андрагогічній моделі навчання.

Ключові слова: андрагогіка; освіта дорослих; компетентність; комунікабельність; професіоналізм; термінологічний апарат; технологія навчання дорослих; андрагогічна модель навчання; педагогіка дорослих; теорія навчання дорослих.

Постановка проблеми. Розбудова незалежної України, відродження української нації спонукали до нового бачення професійної підготовки дорослих людей, спроможних зайняти своє місце в глобальних перетвореннях країни. Глибокі соціально-економічні зрушення суспільства, розвиток економіки в ринкових умовах, поява ринку праці та зростання сектора освітніх послуг – усе це вимагає якісних змін у концептуальних засадах професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців нової формації. Оскільки процес навчання дорослих двобічний, у ньому задіяні як викладачі, такі і здобувачі освіти, тому реалізація цих завдань потребує нових підходів до розроблення змісту, форм і методів професійної підготовки фахівців. У цьому контексті актуальність і доцільність вивчення феномену освіти дорослих без сумніву є цінним для андрагогів, що стало предметом нашої роботи.

Мета дослідження. Зважаючи на актуальність окресленої проблеми, метою дослідження є проведення аналізу концептуальних положень про зміст і організацію освіти дорослих, що ґрунтується на засадах Конституції України (стаття 53), Законів України «Про Освіту», «Про вищу освіту», Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), Болонської декларації (1999) Євросоюзу, рекомендації ЮНЕСКО, які наголошують на фундамен-

талізації, неперервності, диверсифікації й гнучкості прогностичності, доступності, відкритості гуманістичної спрямованості освіти дорослих. Теоретично осмислений результат цієї роботи може бути продуктивним для освіти дорослих України.

Теоретичні основи та методи дослідження. Сьогодні освіта дорослих поряд з початковою, середньою й вищою освітою перетворилася на четверту самостійну сферу національної системи освіти. У новому соціально-економічному становищі в Україні кардинально змінилася мета й завдання освіти дорослих, категорії користувачів освітніх послуг і зміст їхніх запитів.

Вирішення проблеми організації освітнього процесу в умовах ринку праці та технологізації навчання дорослих є предметом аналізу та дослідження таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як М. Оленицький, К. Ушинський, М. Пирогов, А. Алчевська, Л. Вовк, Л. Сігаєва, Н. Нічкало, Л. Лук'янова, Е. Трондайк, М.Ноулз, Д. Кідд, Ф. Поггелер, Е. Розлинська, С. Змеєв та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна система освіти на сучасному етапі її розвитку характеризується зміною освітньої парадигми, оновленням змісту та стрімкою технологізацією освітнього процесу. Проте у XXI столітті людство усвідомило, що шкільної (і навіть університетської) освіти недостатньо для розв'язання глобальних проблем, скажімо, таких, як від'ємний демографічний процес, виснаженість ресурсів, соціальні й національні конфлікти, екологічна криза, ядерна безпека і можливо, найбільша з цих проблем спричинена кризою компетентності людини [1].

Сучасна освіта навчає тому, що ми знаємо, і мало уваги звертає на те, чого ми не знаємо. Ситуація як у світовій освіті, та і у вітчизняній, свідчить про збереження орієнтації її інституцій на минуле, на передачу інформації. Таке уявлення пов'язане з традиційним трактуванням освіти як засо-

бу трансляції знань, умінь і навичок від старшого покоління до молодшого. Це означає, що, зосередивши увагу на минулому, світовий освітній процес виявився в ролі застарілого механізму соціально-економічного розвитку. Це не означає, що освіта допомагає вирішувати актуальні проблеми сьогодення, а тим більше – завтрашнього. Знання, які вже є, і досягнення культури, які задіяні в освіті, є відображенням моделі нестійкого розвитку.

Людство переживає глобальну кризу нашого покоління. Рішення, які люди та уряд приймають, очевидно, вплинуть на те, як буде формуватися світ на довгі роки. Ці рішення вплинуть не тільки на освіту, але і на наше повсякденне життя. У реаліях сьогодення необхідно транслювати інший тип мислення, який би був адекватним сучасним вимогам життя. Освіта повинна стати більш технологічною, інноваційною, випереджальною, торувати шлях у майбутнє і одночасно виступати як освіта для стабільного розвитку [2].

Реалізація ідеї випереджальної освіти позначається на змістові освіти, на її цільовій орієнтації. Специфіка системи фундаментальної освіти виявляється в тому, що будь-яка освітня система повинна не тільки озброїти знаннями, але і внаслідок постійного та швидкого оновлення знань формувати потребу в неперервному, самостійному оволодінні ними. Уміння і навички самоосвіти, а також самостійний і творчий підхід до знань будуть супроводжувати людину все активне життя. Нова освіта «повинна навчити людину класифікувати і пере класифікувати інформацію, оцінювати її, змінювати категорії при необхідності руху від конкретного до абстрактного і, навпаки, розглядати проблему з нової позиції: як навчити самого себе.

У сучасному світі знання змінюються швидше, ніж змінюється покоління. Відомо, що подвоєння кількості інформації у світі відбувається менше ніж за рік.

Прискорене зростання обсягів інформації спричинило проблеми, в першу чергу, в освіті дорослих. Це потребує постійного підвищення кваліфікації, відновлення знань спеціалістів, оволодіння новими видами діяльності й розширення технологій. Звідси, виникнення потреби у навчанні впродовж усього життя та суттєве вдосконалення процесу освіти дорослих.

Важливо зрозуміти, що освіта не завершується школою або ЗВО, вона на все наше життя. Освіта змінює лише свою форму.

Доцільність освіти дорослих є загально-визнаним фактом, адже саме цей освітній напрям дає поштовх технологічному, соці-

окультурному та економічному прогресові. Відповідно, вектори свого зростання вони репрезентують через розвиток освіти дорослих.

Поняття освіта дорослих та андрагогіка, на думку української вченої Н. Нічкало та польського професора Ю. Пултижецького, можна однаково використовувати як синонімічні терміни. Адже для науки різниця полягає не в іншій назві, а в змісті, який вона аналізує. Головне, це завдання та обсяг визначеного ними теоретичного аналізу [3].

Із наукових джерел відомо, що поняття «андрагогіка» було введено в науковий вжиток німецьким істориком-педагогом А. Каппом 1833 р. в книзі «Освітні ідеї Платона» у контексті обґрунтування необхідності «учитися все життя». А. Капп опублікував свою працю, у якій за основу взяв всі висловлювання Платона про освіту. Зокрема цілий розділ у своїй книзі А. Капп присвятив освіті дорослих, назвавши його «Andragogie», де він доводив важливість освіти саме для дорослого населення і сформулював якості, важливі для такого навчання. А саме А. Капп стверджував, що андрагогіка тісно пов'язана з самоосвітою і самодисципліною та може застосовуватися як у системі загальної освіти, так і для професійного навчання. Але перші спостереження й намагання осмислити навчання дорослих з'явилися у рамках традиційної педагогіки. Ще Я. А. Коменський у своїх працях вказував на необхідність продовження навчання у дорослому віці.

На теренах вітчизняної історії аналогічний термін уперше використано в 1885 р. професором Київського університету М. Оленицьким. У книзі «Полный курс педагогики: руководство для занимающихся воспитанием и обучением. Вып. 1. Теория воспитания» вчений вживає поняття «андрагогіка» в контексті розкриття ролі освіти в різні періоди розвитку людини (дитинство, молодість, зрілість і старість). Професор М. Оленицький стверджує можливість особистості навчатися протягом життя. У той час, переконаний професор, як з віком зменшується фізична сила людини, потенціал її інтелектуального життя у зрілому й старшому віці може порівнюватися з енергією молоді.

Проте теоретичні основи навчання дорослих розробив К.Д. Ушинський у другій половині XIX століття. У відомій статті «Недільні школи» (1861) він зазначив, що при навчанні дорослих необхідно: забезпечити зв'язок навчання з виробничою діяльністю; ставити реальні, практично важливі цілі навчання; використовувати у навчанні життєвий досвід тих, хто навчається; мак-

симально індивідуалізувати навчання, надавати навчанню дорослих розвиваючий та неперервний характер [4, с. 489–512]

Проблеми освіти та навчання дорослих розробляли відомі зарубіжні педагоги. Продуктивними для андрагогіки стали ідеї великого американського вченого Дж. Дьюї (1859–1952) про навчання, що орієнтоване на того, хто навчається, на його досвід, що дає можливість досягнути практичної цілі.

Але історичне підґрунтя цього навчального явища значно багатше. Освіта дорослих почала формуватися на нашій території в середині XIX століття. Перші недільні школи для дорослих були засновані в Україні в 1859 році. Попит був великий, тому такі школи зустріли широке громадське визнання.

На початку XX століття проблематика навчання дорослої людини поступово вводиться вченими в контекст наук, що вивчають людину. У першу чергу це торкнулось психології – в частині, що пов'язано з періодизацією етапів психічного розвитку. На той час точка зору на здібності людини продовжувати навчання в різному віці була далеко не очевидною і вимагала доказів. Проте з моменту виходу книги відомого американського дослідника Е. Торндайка «Психологія навчання дорослих» і опублікування робіт, де наведений аналіз особливостей вторинної спеціалізації (Е. Еріксон, Р. Гоулд, О. Бримм та інші), наукова спільнота отримує, міцний імпульс до більш глибокого вивчення питань післяшкільної освіти [5, с. 13].

Народження андрагогіки як науки відбулося в середині XX століття, цьому сприяла низка об'єктивних причин: інтенсивний розвиток науки і техніки, що вимагало високий рівень кваліфікації основної маси економічно активного населення; формування у суспільстві свідомого розуміння про необхідність організації навчання для дорослого населення; становлення андрагогіки як окремої галузі знань.

Один із класиків освіти дорослих, американський педагог Е. Ліндеман, ще на етапі зародження вчення висловився так: «Це нове починання називається освітою дорослих не тому, що воно призначено для дорослих, а тому, що його горизонти визначає доросле життя, зрілість» [6].

У кінці XIX ст. різні аспекти навчання і виховання дорослих розглядалися в контексті розробки теорії позашкільної освіти, яку здійснювали відомі вітчизняні педагоги В. Вахтеров, М. Пирогов, К. Ушинський, А. Алчевська, Г. Фальборк та ін. У ті часи терміном «Позашкільна освіта» позначали

сукупність видів просвітницької діяльності, спрямованих на всі верстви дорослого населення.

Вихід освіти за межі традиційно встановлених вікових періодів викликав до життя низку питань: Чому і як навчати дорослих? Які функції освіти на різних етапах життєдіяльності людини? Що відрізняє систему освіти дорослих від системи шкільного навчання? Оскільки відповіді на ті питання не могли бути знайдені в рамках традиційної педагогіки, виникла необхідність у формуванні спеціальної галузі знань, що присвячена проблемам андрагогіки. Побудована за аналогією зі словом «педагогіка» поняття «андрагогіка» має грецьке походження (андрос – людина; агогейн – вести). Якщо перекласти буквально, то андрагогіка означає «вести дорослу людину» (людиноведення). Оскільки термін породжений педагогічною дійсністю, мова йде про ведення за допомогою освіти.

Розвитку розуміння терміну «андрагогіка» і нового підходу до навчання дорослих як самоспрямованому навчанню сприяли роботи американського теоретика і практика Малколма Ноулза [7]. Але періодом оформлення андрагогіки в самостійну галузь знань фактично стали 40–60-ті роки XX століття. У цей період спостерігається активний пошук визначення специфіки її предмета, дослідницьких методів, категоріального апарата.

Учені різних країн (Канади – Д. Кідд, Америки – М. Ноулз, Німеччини – Ф. Пеггелер, Югославії – Б. Самоловчев, Польщі – Е. Радлинська та інші) детально розглядали широкий спектр взаємопов'язаних питань: як навчаються дорослі, які в них освітні потреби; якими повинні бути принципи та методи їх навчання; у чому специфіка відносин, що формується в системі дорослої освіти; яку роль відіграють соціальні умови в розвитку активності дорослої людини в процесі навчання. Так формувалось коло проблем, характерних для андрагогічного знання.

Аналіз наукової літератури свідчить про наявність різних підходів до визначення андрагогіки та її теоретико-методологічних засад. У різних роботах як зарубіжні, так і вітчизняні автори розглядають андрагогіку як самостійну науку й самостійну дисципліну; як галузь педагогічної науки; гуманітарну сферу знання; сферу соціального знання. Як бачимо, всі автори єдині в твердженні, що андрагогіка – наука про навчання, освіту й виховання дорослих. Водночас, залежно від позиції окремого вченого, мають місце різні трактування поняття андрагогіка, – зокрема це:

– розділ теорії освіти і виховання, що розкриває специфічні особливості засвоєння знань і вмінь дорослим суб'єктом навчальної діяльності, а також особливості управління цією діяльністю професійним педагогом;

– одна з галузей педагогічної науки, що охоплює теоретичні та практичні проблеми освіти, навчання і виховання дорослих» (Б. Бім-Бад);

– «наука про навчання дорослих, яка обґрунтовує діяльність учнів і учителів з організації процесу навчання» (С. Змеєв);

– «мистецтво і наука допомоги дорослим у навчанні», «система положень про дорослих, які навчаються, яку необхідно застосувати диференційовано залежно від ситуації» (М. Ноулз);

– наука, яка вивчає і описує мету виховання та освіти дорослих, політику в області цієї освіти і організацію інститутів просвіти та освіти (В. Подобед і М. Махлін);

– наука про цілі, умови, організацію, результати й закономірності свідомої і цілеспрямованої, організованої освіти й виховання дорослих людей, а також самоосвіти та самовиховання (А. Турос);

– наука, що пізнає й узагальнює практику освіти дорослих, створює теоретичні й методичні основи діяльності дорослої людини, допомагає їй набутти загальні й професійні знання, засвоїти досягнення культури і сформувані або переглянуті життєві принципи (С. Вершловський);

– дисципліна, що дозволяє дорослим, які готуються до соціальної професійної творчості, виховувати здатність до самостійного і відповідального мислення, що приводить людину до вершини професійної майстерності (Ю. Калиновський).

Ці визначення відображають різноманіття проявів самої науки, а також різноплановість освітніх потреб дорослих.

Як і будь-яка наука, міркує С. Змеєв, андрагогіка має свою структуру, свій поняттєвий і термінологічний апарат. У ній виділяється теорія навчання дорослих, розвитку андрагогічних концепцій та ідей, а також технологія навчання дорослих. Основні теоретичні положення андрагогіки науковець формулює й узагальнює у вигляді андрагогічної моделі навчання. Водночас він визнає, що організація діяльності навчання людини є предметом досліджень не тільки андрагогіки, а й педагогіки [8, с. 15]. Однак учений вважає, що специфічні особливості дорослих учнів радикально відрізняються від особливостей недорослих учнів, а це є головною і цілком об'єктивною основою для іншого підходу до процесу

навчання, ніж в педагогіці – науці про навчання дітей. При цьому такий підхід, на думку С. Змеєва, пропонує андрагогіка [8, с. 85].

Отже, андрагогіка, яку ще називають педагогікою дорослих, - це одна з педагогічних наук, змістом якої є теорія навчання дорослих.

Науковою основою андрагогіки є низка суміжних наук – філософія, етика, естетика, історія, педагогіка, психологія та багато інших, що посідають певне місце у загально-філософському вченні про людину.

Предметом дослідження андрагогіки є доросла людина, предмет її пізнання – у широкому розумінні освіта-виховання дорослої людини. Тільки обидва ці поняття дозволяють точно визначити дослідницькі простори андрагогіки та її місце серед інших наук.

Андрагогіка зацікавлена в дослідженні освіти-виховання як специфічної категорії суспільних дій, здійснюваних дорослими людьми й щодо дорослих. Вона зацікавлена й у громадських наслідках цих дій.

Теоретична база андрагогіки полягає в тому, щоб обґрунтувати, довести, перекопати в необхідності людини (й людства) дорослішати духовно, психологічно, соціально. Її практична мета – в розробці вправ і тренінгів, що дозволяють людині оволодіти до рівня власних дій андрагогічними моделями й технологіями взаємодії з навколишнім світом, в основі яких лежать толерантність, демократичні принципи, гуманні способи, розумність, самостійність, цілеспрямованість, тобто духовність.

Андрагогіка всебічно охоплює процес розвитку людини протягом дорослого життя, який розкриває її інтелектуальні, фізичні, емоційні, моральні й духовні здібності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, зміни в сфері освіти дорослих безпосередньо пов'язані з процесами, що відбуваються в соціально-політичному та економічному житті соціуму. Сьогодні освіта загалом і освіта дорослих зокрема перестають ототожнюватися лише із формальним навчанням. Будь-яка діяльність трактується, як освітня, якщо вона має на меті змінити установки й моделі поведінки особистості шляхом засвоєння нових знань, розвитку нових умінь і навичок.

Список бібліографічних посилань

1. Сігаєва А.С. Концепція розвитку освіти дорослих в Україні. К.: ЕКМО, 2003. 44 с.
2. Десятков Т.М. Стратегії та інноваційні технології організації освітнього процесу в закладах вищої освіти в умовах непередбачених викликів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія "Педагогічні науки"*, 2020. Вип. 2. С. 5–10.

3. Ничкало Н. Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія* [за ред. І. Зязюна]. Київ: Віпол, 2000. С.58–80.
  4. Ушинський К.Д. Воскресные школы. Собр. соч. Т.2. М.-Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1948. С. 489–512.
  5. Колесникова И.А., Марон А.Е., Тонконога Е.П. и др. Основы андрагогики: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений [под ред. И.А. Колесниковой]. М.: Издательский центр “Академия”, 2003. 240 с.
  6. Lindeman E. The meaning of adult education. New York: Harvest House, 1926. 222 p.
  7. Ноулз М. Современная практика образования взрослых. Андрагогика против педагогики. М.: Педагогика, 1970. 236 с.
  8. Змеев С.И. Основы андрагогики: учеб. пособие для вузов. М.: Флинта, 1999. 152 с.
  9. Махиня Н. Освіта дорослих у країнах ЄС та в Україні: історія і сучасність: монографія. Черкаси: Видавець Гордієнко Є.І., 2018.
- References**
1. Sigaeva, L.S. (2003). The Concept of Adult Education Development in Ukraine. Kyiv: ЕКМО. 44 p. [in Ukr.].
  2. Desyatov, T.M. (2020). Strategies and Innovative Technologies of Organization of Educational Process in Establishments of Higher Education in the Condi-
  - tions of Unforeseen Challenges. *Bulletin of Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy. Series “Pedagogical Sciences”*, 2: 5–10 [in Ukr.].
  3. Nychkalo, N. (2000). Continuing Professional Education: International Aspect. *Continuing Professional Education: Problems, Searches, Prospects: monograph* [In I. Zyazyun (Ed.)]. Kyiv: Vipol. 58–80 [in Ukr.].
  4. Ushinsky, K.D. (1948). Sunday Schools. Collected Works. Vol. 2. Moscow-Leningrad: APS RSFSR. 489–512 [in Rus.].
  5. Kolesnikova, I.A., Maron, A.E., Tonkonoga, E.P. et al. (2003). Fundamentals of Andragogy: manual for students of pedagogical establishments of higher education [In I.A. Kolesnikova (Ed.)]. Moscow: Academy. 240 p. [in Rus.].
  6. Lindeman, E. (1926). The Meaning of Adult Education. New York: Harvest House. 222 p.
  7. Knowles, M. (1970). Modern Practice of Adult Education. Andragogy vs. Pedagogy. Moscow, Pedagogy. 236 p. [in Rus.].
  8. Zmееv, S.I. (1999). Fundamentals of Andragogy: manual for universities. Moscow: Flinta. 152 p. [in Rus.].
  9. Makhynia, N. (2018). Adult Education in the EU and in Ukraine: History and Modernity: monograph. Cherkasy: Publisher Hordienko E.I. [in Ukr.].

DESYATOV Tymofiy

Doctor in Pedagogy, Professor, Professor of Educational and Socio-Cultural Management and Social Work Department, Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy

ANDRAGOGY: CONCEPTS, CATEGORIES, PATTERNS, PRINCIPLES

Summary. Introduction. The article proves that the acceleration of scientific-and-technological progress determines the increased requirements for the quality potential of the workforce, which generates, develops and implements new technological ideas.

It is emphasized that in the conditions of transformation of the Ukrainian society the issues of formation of new life strategies, competence, strengthening of flexibility and mobility of social behavior become of special importance. All this, of course, makes new demands on the intellectual level of society, its improvement through education, professionalism, versatility, sociability.

This requires the formation of a new strategy, a new state policy in the field of education, a policy that would take into account the changes taking place in the state and in the international educational space, strategies and policies that would anticipate expected changes and ensure the optimal balance of current and future tasks of the development of the educational sphere.

In these conditions, taking into account the factors of socio-economic development, among which a significant role is assigned to the human one, becomes especially important for Ukraine.

The system of adult education is of particular importance.

It is emphasized that adult learning has its own specifics and is based on the principles of andragogy, which is based on andragogical principles. It is known from the above mentioned sources that the concept of “andragogy” was introduced into scientific use by the German historian-educator A. Kapp in 1833 in the book “Plato’s Educational Ideas” in the context of justifying the need to “learn all one’s life”.

It is investigated that the works of American theorist and practitioner Malcolm Knowles contributed to the understanding of the term “andragogy” and the new approach to adult learning as self-directed learning. But 40-

60s of the twentieth century became the period of registration of andragogy in an independent field of knowledge. During that period there was an active search for recognition of the specifics of its subject, research methods, categorical apparatus.

The article proves that both foreign and domestic authors consider andragogy as: independent science and independent discipline; branch of pedagogical science; humanitarian sphere of knowledge; sphere of social knowledge. All authors agree that andragogy is the science of teaching, education and upbringing of adults. It was found that the birth of andragogy as a science took place in the middle of the 20th century. This was facilitated by a number of objective reasons: the intensive development of science and technology, which required a high level of qualification of the majority of economically active population; formation in society of a conscious understanding of the need to organize training for the adult population; formation of andragogy as a separate field of knowledge.

It has been studied that, like any science, andragogy has its own structure, its own conceptual and terminological apparatus. It highlights the theory of adult learning, there is a section on the history of andragogical concepts and ideas, as well as the technology of adult learning. The main theoretical provisions of andragogy are formed and generalized in the form of an andragogic model of learning.

Keywords: andragogy; adult education; competence; communication; professionalism; terminological apparatus; adult learning technology; andragogical model of learning; adult pedagogy; theory of adult learning.

Одержано редакцію 09.08.2021
Прийнято до публікації 27.08.2021